Basme îl întâlnim *ncuñă, ancuñă* şi *anguñă* vb. I cu înţelesul „a aprinde foc, a înjghebà foc din surcele etc." prin ajutorul căruia să se aprinză lemnele celelalte; fig. „a băgà în seamă": *Nu-lo-ancuñe* = nu-l bagă în seamă.

În afară de aceste sensuri, cuvântul mie îmi este cunoscut din graiul Aromânilor din Macedonia (Bitolia, Cruşova, Perlepe etc.) şi cu înţelesul de „a se înţepenì", mai ales despre om, după ce cinevà a dormit şi nu se mai poate deşteptà: *Mi-ncuñai tu somnu, nu putui s-mi d ştieptu* sau *Armaşu ncuñaţ* rămăseiu înţepenit).

Papahagi, ocupându-se cu originea cuvântului, îl derivà din *con-unire*, ceea ce ar fi dat **cuñire* şi în nici un caz **cuña·e*. Cu înţelesul întrebuinţat de către Aromânii din Macedonia, cuvântul se explică mai bine, dacă am plecà de la lat. *[in] -cuneo,-are*, care corespunde dacor. *încuiare* cu înţelesul primitiv „a fixà cevà cu un cuiu, a înţepenì", din care apoi a rezultat şi înţelesul figurat „a înţepenì în somn". Tot din această formă s'ar explicà şi înţelesurile „a înjghebà foc din surcele, a aprinde focul" plecând de la ideea de a unì două lucruri, întocmai după cum latinescul *apprehendo,-ere* cu înţelesul de „ergreifen, erfassen" a dat în limbile romanice pe de o parte forma cu înţelesul primitiv „erfassen" (Meyer-Lübke REW. 554, iar pe de alta „anzünden', aşà cum s'a păstrat în limba română *a aprinde* şi în dialectele italiene de nord *aprender*.

**Th. Capidan.**

## V.

lat. **bubia** (glosă); rom. **îmbuibà.**

În *Arch. Lat. Lex.* X, 228 s'a ocupat Lindsay de forma *bubia* dintr'un manuscris (cod. Bodl. Auct. F IV 32) din care partea unde se găseşte glosa (foaia 23 recto) e scrisă de mâna unui „Welsh", în prima jumătate a sec. IX. Socotindu-l un cuvânt lat. nou, îi atribue sensul de „männliche Brust" cu observaţia „vgl. engl. *bubby*".

Cum a ajuns Lindsay la sensul acesta ipotetic? Pe pagina amintită a manuscrisului se vorbeşte „de mensur.s" şi — zice L. — „von verschiedenen Längenmassen *digitus, palma, cubitus, gressus* u. s. w. wird das Wort *cubitus* durch eine dem Texte gleichzeitige Glosse erklärt: *a bubia usque ad ungulas*". „Einige Glossen dieser Seite sind keltisch, die meisten aber lateinisch

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

und man sagt mir, dass es im Keltischen kein ähnliches Wort wie *bubia* giebt". Pornind deci de la convingerea că acesta este cuvântul lat. cu sensul arătat, se întreabă dacă it. *bogia* „Kätzbläschen" nu derivă din *bubia*. Dl Meyer-Lübke crede imposibilă foneticeşte această derivare (*REW.* 1352) şi desigur că forma it. trebue pusă în legătură cu unele cuvinte ce înseamnă „băşică", umflătură mică etc. (cf. *bulla* etc.)

Dl O. Densusianu pornind de la sensul bănuit de Lindsay, a explicat pe rom. *îmbuibà* din *bubia* > **imbubiare*, al cărui sens, de „übersättigen, sich satt essen", „s'a putut desvoltà uşor din cel de *bubia*". (*Arch. Lat. Lex.*, XII, 425). O mică legătură semantică este în adevăr între cele două cuvinte, puse alături de fr. „se gorger" *ibid.*), dacă ar fi existat în latină un „bubia", deşi, cum vom vedeà mai departe, cuvântul rom. are o întrebuinţare care-l depărtează cu totul de la un asemenea punct de plecare. De altfel d-l Densusianu a renunţat la explicarea de mai sus, fiindcă în excelentul dicţionar al elementelor lat. *(CDDE.)* aceasta nu se mai înregistrează. In schimb se află în *REW.* l. c., pornindu-se de la sensul „Brustwarze" propus de redactorul revistei *Archiv. Lat. Lex.*, l. c., cu observaţia demnă de reţinut: „Vielleicht wäre besser „Brustwarze" zu übersetzen, da die Redensart „a bubia usque ad ungulas", welche bei der Besprechung von Längenmassen vorkommt, einen bestimmten Punkt voraussetzt, von velchem aus gemessen wird".

Greşala lui Lindsay a provenit din motivul că nu s'a gândit că punctul „a bubia" de la care porneşte glosatorul, trebue să fie cel de unde se măsoară „cu cotul", adecă de la „cotul" (colţul, îndoitura) propriu zis al mânii. Ţăranii români, cel puţin, socotesc un „cot" bucata de stofă cât vine de la cotul mânii (partea convexă, din afară, a îndoiturii braţului = fr. „coude") până în vârful unghiilor, plus încă distanţa de la vârful degetelor până la îndoitura mânii.

Cotul (măsura de lungime) care la noi e de circa 65—66 cm nu pleacă de la piept, mamelă etc., ci din „cotul" omului se întinde stofa spre măsurare şi de aceea se şi numeşte *cot* (plur. *coţi*, iar plur. *coate* pentru părţile respective ale braţelor). In *Larousse*, *coudée* este „mesure des anciens, équivalant à la distance du coude au bout du doigt du milieu (évaluée à 50 cm.)".

Deci *a bubia* nu poate să însemne decât „de la cot", „de la partea convexă a cotului", de unde se începe măsurătoarea

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

Noi nu cunoaştem manuscrisul de care e vorba, dar reiese acum clar că acel *bubia* nu poate fi decât un cuvânt care precizează punctul cotului (acesta însemnă şi lungimea antebraţului, cu care se măsoară)[1], de unde se pleacă cu stofa. Partea aceasta se poate exprimă în latineşte prin adjectivele *convexus*, *incurvus*, *inflexus*, etc., dar şi prin **gibbus**[2] adj. (= gebogen, gekrümmt, gewölbt, konvex, *Georges*, ad. v.) sau prin subst. *gibba;* limbile romanice pretind şi **gubbus* (cf. it. *gobbo* etc., *REW.* 3755).

Dacă am admite că se pleacă de la umăr, ca o variantă de măsurare cu cotul măsură, găsim şi pentru acest punct aplicarea lui *gibbus*[3], iar dacă am presupune că şi de la piept în spre degete se măsură cu cotul, încă n'ar fi prea departe denumirea de mai sus (fr. *gibba* „tumor dorsi aut pectoris", şi într'o expresie de măsurare: *a cauda usque ad gibbum eius...*, Forcellini, ad. v.).

Din aceste consideraţiuni cred că *bubia* nu poate fi decât *gibba* (cubiti), **gubba* (**gub[b]ia* = (pars) **gub[b]ea?*) neînţeles şi transcris greşit de scriitorul „Welhs", ori poate confundat cu un cuvânt asemănător din limba lui, sau cetit greşit de cei ce l-au emendat.

N'avem deci nevoie să presupunem sau să construim un cuvânt latin nou „bubia", pe care dicţionarele, pe drept cuvânt, nici nu-l înregistrează.

Neexistând în latină „bubia", derivatul **imbubiare* cade de la sine.

*

Rom. *îmbuibà* are unele sensuri cari ne fac să-i căutăm în altă direcţie originea.

In Ardeal l-am întâlnit des cu următoarele accepţiuni: 1. „Se îmbuibă în mâncări"; „Când bea mult [cinevà]: s'a îmbuibat cu băutură — nu-i nimic că are de unde"; „buimăcit de cap". 2. „Când e îndestulit, se răsfaţă 'n toate = îmbuibat"; „când e încrezut în cevà, când e frumoasă [o fată] şi toţi o răsfaţă: lăsaţi-o că prea se îmbuibă" (cf. fr. *imbu* „rempli, pénétré", „imbu de préjugés"). 3. „Când cinevà plânge mult: ochii îmbui-

[1] Cf. în *Thesaurus*, la *cubitum,-us*: (mensura) *cui brachii inferioris longitudo est.* (Vitr.); sau: *unus cubitus est, qui naturaliter a cubito ad digitorum usque summitatem pertendit* etc

[2] Cf. *Thes.*, la *cavus*: *iecur intrinsecus cavum, extrinsecus gibbum.*

[3] *Umerus gibbus in interiorem...* (o. c., la *concavus*).

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

baţi de lacrămi". 4. „Îl îmbuibă somnul" (se îmbuibă de somn): „ochii îmbuibaţi" (= împăienjeniţi, obosiţi de fum, oboseală şi nesomn) [1].

Un sens de „îmbuibare cu lichid" găsim la I. Ionescu (*Ec. Mehed.*, 325): *„irigaţiunea se face în trei feluri, sau prin subversiune, sau prin curgere continuă, sau prin îmbuibare"* (cf. „îmbibare", „infiltrare", despre lichide) [2].

Cuvântul acesta este răspândit în tot domeniul daco-român şi e cunoscut mai ales cu sensurile „a umplea, îndopă pe cineva cu ceva" (în special cu mâncare şi băutură). La Dosoftei este şi derivatul *îmbuibăcioase* (mese) „üppig" [3].

Ca aproape toţi termenii privitori la ideea de „a mâncă" (cf. *îmbucă, îmfulică, înghiţi*, arom. *ntric, ospătă, prânzi, sătură* etc.), şi acesta trebue să fie foarte vechiu, fiindcă se referă la o necesitate zilnică a omului. Să ştie de altfel că termenii privitori la viaţa intimă a poporului sânt cei mai conservativi, fiindcă se întrebuinţează foarte des.

Fonetismul lui „îmbuibă" [4] vorbeşte şi el pentru originea sa latină (cf. *cuib* < *cubium*, megl. *nuibari* < (in) *obviare*).

Noi credem că trebue pus în legătură cu un verb care în adevăr cuprinde ideea din definiţiile citate:

Lat. *imbuo* „impregner", „imbiber" are sensul de bază al lui *îmbuibă* şi a lăsat urme în limbile romanice. Astfel it. *imbuto*, prov., cat. *embut*, span. *embudo* etc. din **imbūtum* „Trichter" (< *imbuere*, *REW* 4286), în care se vede ideea de „a imbibă, a face să soarbă, a umplea" etc. Formal, *îmbuibă* se explică dintr'un ***imbuviare*** pentru care presupunem că a putut există un derivat, obicinuit la asemenea verbe, **imbuvies* sau **imbuvia* (cf. *pluvius, pluvia, impluvium, impluviatus* < *pluo; exu-*

[1] După informaţii luate din vestul şi Câmpia Ardealului. Cu nuanţa de sens de la no. 2 se întâlneşte şi în părţile Banatului (com. de d. R. Vuia) şi Năsăudului, cum îmi spune d. N. Drăganu.

[2] A se compară, în legătură cu acest sens, versul lui Ienăchiţă Văcărescu *Nenumărate rele în suflet se îmbuibează.*

[3] Tiktin, *Dicţ.* «Jdm. den Bauch mit etwas füllen, ihn vollstopfen». Vezi şi exemplul cu sens mai abstract: «îmbuibat cu neologisme». Dame *Dict.* dă sensurile «gaver, bourrer, gorger» şi chiar „a se îmbuibă cu bani" (N Costin etc.) iar *Lex. Bud.* «ingurgito cibo, potu, aut aliarum rerum abundantia obruo».

[4] Cihac (*D'cţ. D'Etym. Dacorom.*, p. 21) dând sensurile «gorger», «souler» „empiffrer" şi «se gorger» apropie cuvântul rom. de v.-slav БЪБНЪТИ „tympanum percutere", aceea ce, evident, nu poate fi luat în serios, precum nu e posibilă nici derivarea din *imbibere* (cf. şi *Arch. Lat. Lex.* XII, 1, c).

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

*viae* < *exuo*; *reduvia* < *reduo* etc.). Derivate identice, în romanică, avem din *luo* > *illuvies* > **illuvia* > piac. *lübia* (*REW.* 4273) din *colluvies*, mil. *korobia*, pav. *kolobia* etc. (*REW* 2045) ş. a.

În ce priveşte sensul, a putut să se zică la început mai mult „a (se) îmbuibà de băutură" d. ex. despre un lucru (lână etc.) îmbibat cu un lichid, şi apoi „de mâncare", invers de cum s'a întâmplat cu fr. *soûl* „betrunken" < lat. *sattullus* „satt", care s'a zis la început mai mult despre mâncare.

Interesantă, pentru istoria sensului din „îmbuibà", este mai ales expresia ce am întâlnit-o în Ardeal (Turda) (a aveà, a fi cu) *ochii îmbuibaţi de lacrămi*, care apropie cuvântul rom. de *îmbuere* [1] şi se poate zice, cu alte cuvinte „ochi *plini*, *îmbibaţi* de lacrimi" (cf. rom. „plin de apă, sânge" etc.)

Dacă verbul lat. are ceva comun cu gr. βόω, ἐμβόω „bourrer, boucher", foarte apropiat ca sens de cele rom. şi lat., atunci explicarea dată de noi se întăreşte şi mai mult. La Walde nu vedem nimic sigur în ce priveşte originea lui *imbuo*, încât o legătură a acestuia, fie şi secundară, cu formele gr. nu e imposibilă.

Un derivat **imbuvius, a, -um*, etc. obicinuit la verbe în *-uo*, cum am văzut, cred că se poate recunoaşte în unele din formele pe cari *REW* 1181 le derivă din baza *bob* (Lallwort): it. *bobbia* „Brei", mil., comask. *bobò*, *bubù* „Getränk", emil. *boba* „dicke Suppe", neap. *bobba* „Mischmasch" etc. iar pentru milan. *boba* „Übertluss" se pune un semn de întrebare. Un **im[b]uvia* poate explicà în sens pe milan. *boba*, iar pentru partea formală să se compare *colluvies* > mil. *korobia* etc. (v. mai sus) *REW* 2054. Căderea lui *-i[u]a* trebue văzută după trecerea lui *i* în silaba precedentă (**boiba*), ca în regiunea venetă de ex. [2] (cf. veneţ. *cheba* [3] < *cav[i]a*). În veneţ. *boba* [4] „marcia, minestra poco buona", se cuprinde ideea de lichid, fie că e vorba de zeamă (mâncare), sau de o rană (cf. sensul it. „marcia"). La *boba* (veneţ., Meyer-Lübke *REW.* l. c.) vede un amestec cu fr. „boubon". În venez.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Cf. (imbuere) *lanam liquoribus, phialam nectare* (= mit Wein anfüllen), *vestem sanguine* etc (Georges, ad. v.). De aici uşor se trece la alte sensuri ale lui *imbuere*, de „tacher, pénétrer, remplir (l'esprit)" ca în *studia quibus se imbuerat* (Cic.) etc.

[2] Dl G. D. Serra îmi comunică forma canaveză (Barbania) *boebi*, „abbeveratoio" (truogolo) < **im]buviu* – prin faza **boibi* (?).

[3] *Dizionario Veneziano-Italiano* (Prof. Giuseppe Piccio), Venezia, 1916, ad. v.

[4] Ibid., p. 31.

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

există însă şi *buba* „ubbriacatura, sbornia“ şi *bubana* „pasta sfogliata con ripieno di frutta cotte, candite e mostarda“ ; şi fig. „abbondanza“ [1], în care se vede ideea de „umplutură“, de care am vorbit. Formal, *buba* s'a putut desvoltà din *im'buvia*, ca *skeba* < *cavea*.

Trebue urmărită însă mai de aproape toată familia acestor termini, avându-se în vedere întinderea lor şi relaţiunile dintre diverse forme dialectale italiene [2], pe cari noi nu le putem aveà la îndemână. Ori cum, atmosfera semantică a lor este comună cu a rom. „îmbuibà“, încât studierea lor în una şi aceeaşi grupare e foarte firească.

## fel.

*Dicţ. Acad.* îi dă sensurile: sorte, espèce, genre; nation, peuple; habitude (p. 91 sqq.).

Cuvântul e socotit ca venit din ung. *-féle*, care se găseşte numai ca element de compoziţie, în expresii ca *sokféle*, *mindenféle* etc. (= de multe feluri, de toate felurile, de tot felul etc). In româneşte a devenit, cum spune o. c., mai târziu cuvânt independent, desfăcându-se din locuţiunile de felul celor amintite.

Este neîndoios că elementul ung. s'a amestecat în rom. *fel*, însă după părerea noastră, numai secundar.

Ung. *-féle* ar fi ajuns probabil la o formă rom. **fil(e)*, precum din ung. *bér* > rom. *bir*. Dacă mai observăm şi fonetismul vechiu al cuvântului, din texte aparţinătoare sec. XVI-XVIII, şi chiar din sec. XIX, vedem că se pronunţă în tot domeniul dacorom. *fealiu*, *-uri*, *feliu*, *-uri*, iar în Moldova se mai păstrează şi azi forma *feliu*. Chiar derivatele *feliuri*, *feliurime*, *feliurit* [3] prezintă aceeaşi particularitate fonetică, ceea ce depărtează cuvântul rom. de cel unguresc.

Sensul de „nation, peuple“ (cf. o. c., punct 2⁰, p. 92), atestat des în texte vechi [4] face şi el să ne gândim că în istoria

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Ibid, p. 3>, pentru care cf. milan. *boba* „Überfluss“, *REW.* l. c.

[2] Astfel nu văd în *REW.* l. c., între celelalte forme it. pe romagn. *bobà* „mescuglio di più cose a foggia d'unguente“(A. Mattioli, *Voc. Romagn.-It.*, Imola, 1879, ad. v.)

[3] O. c., p. 95.

[4] A se vedeà acest sens (de cinci ori!) în *Biblia* 1688 numai la p. 207/2, între altele, în fraza: *Şi veneà cel strein de fealiu* [*Filistean.i*] ... *şi să înstâlpià înaintea lui Izrail.* Aici are sensul de «neam, naţie».

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

acestui cuvânt a fost amestecat un alt element care însemnă „neam, naţie". Cuvântul poate fi [1] alb. *fjal'ε* „Wort, Rede", cu derivatele *fol'me* „Redeweise" ş. a., pe care G. Meyer, *Alb. Wb.* p. 106, îl derivă din lat. *fabella*.

Ştim însă că în limba veche rom. *limbă* (*limbi*) avea şi sensul de „neam(uri), ginţi" etc. (cf. şi it. *favella*), ceea ce este firesc, iar trecerea de sens de la „limbă" la „neam" se întâlneşte, cum se ştie, şi la alte popoare [2].

În ce priveşte partea formală, s'ar explică din alb. *fjal'ε* şi *-ea* şi *-liu* în rom. *fealiu* (devenit mai în urmă *feliu*); am avea aceeaşi desvoltare a lui *l'* albanez rel. prin *lĭ*, ca în elementele alb. trecute în aromână (arom. *fleamă* < alb. *fl'amε*, arom. *pleagă* < alb. *pl'agε*, cf. pag. 493 din acest volum), etc.

Cuvântul v.-rom. *fealiu* „neam", fie că e alb., ori nu [3], s'a întâlnit apoi, la noi, cu cuvântul de origine ungurească *fél* în expresii ca *ce fel* (= miféle), *de multe feluri* (=sokféle) etc., influenţându-se reciproc în formă şi înţeles.

## păsáre, păsoníu.

### (Termini rom. dispăruţi, privitori la „locuinţă").

In Psaltirea Scheiană [4] se întâlneşte cuvântul *păsaré*, care traduceà pe slav. Вари „turris, domus regia", în a lui Coresi *pasâré* şi în Ps. Hurmuzaki *păsonĭu* (*păsoĭ ĭulŭ*) cu acelaşi sens, iar în a lui Dosofteiu, pentru acelaşi cuvânt, găsim, în acelaşi pasagiu, *casă* [5].

Forma *pasâré* trebue să fie o greşală pentru *păsaré*, fiindcă în Ps. slavo-română (ediţia de la Braşov) e tipărită corect *păsaré* [6].

Dl Candrea urmăreşte pasagiile corespunzătoare din textul slavon (отъ Варии слоновънихъ), latin (*a domibus eburneis*) şi

[1] După cum îmi comunică dl Th. Capidan.

[2] Cf. Tiktin, Dicţ., ad. v., sensul de „neam", „popor" şi paralelismul cu alte limbi.

[3] Direct de la lat. *fabella*, derivarea lui *fealiu* prezintă unele greutăţi. In rom. ar fi ajuns la **fâeà*, plur. **faele* > **fe le*, > **fele* de unde se puteà şi un sing. **feală* (cf. *zalo* şi *zà*; apoi *mială* < *mià* < *agnella CDDE*, ad. v.), ceea ce nu poate fi decât o supoziţie. Ca sens trecerea ar fi cea amintită de: limbă (streină), *neam* (strein); strein de fealiu = strein de limbă de neam.

[4] I. A. Candrea, *Ps. Sch.* comparată cu celelalte ps. din sec. XVI şi XVII, Bucureşti, 1 16, II. p. 87 (cf. şi glosar.).

[5] I 1, ibid.

[6] Vezi forma aceasta şi la I. A. Candrea, o. c. I. p. LXXII.

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

cel grec ἀπό βαρέων ἐλεφαντίνων), în cari cuvintele ce traduc pe cele româneşti au sens comun „grand édifice, tour, palais = gr. βάρις; slav. Вари „turn", „palat"; lat. „domus")[1]. Cuvântul slav este de altfel împrumut grec (Miklosich, *Etym. Wb.*, ad. v.). Sensul este destul de clar prin urmare şi pentru cuvintele româneşti.

Dl C. (l. c.) crede totuşi că nici unul din sensurile slav.-gr. nu explică formele româneşti, fiindcă n'a putut întrezări originea lor. De aceea recurge la ipoteza că traducătorul Psaltirii în româneşte ar fi întrebuinţat un text slavon, tradus din greceşte, în care cuvântul grec βάρις ar fi fost confundat cu βάρος „pesanteur, poids" şi l-ar fi redat prin тагота, тагость, sau тажесть, „care la rându-i s'a tradus prin *păsare* (de la vb. a *păsà* = *pensare*)". Şi presupune acelaşi lucru şi pentru *păsoniu* din Ps. Hurmuzaki, care nu poate fi, ca concluzie a primei hipoteze, decât tot un derivat din *păsare*.

Dar e nevoie să se presupuie existenţa unor texte slave, despre cari n'avem nici un indiciu, cu greşeli de traduceri, cari nu se pot dovedi prin nimic, numai fiindcă un cuvânt pare obscur?

Mai întâiu e greu de închipuit ca *păsare*, atestat în trei texte, cum am văzut, alături de o a doua formă *păsoniu* (derivat), atestat într'un al patrulea text, să fie o greşală de traducere repetată servil în toate psaltirile din sec. XVI. Traducătorul Ps. Hurmuzaki dă chiar un derivat, deşi ar fi fost mai natural să dea alt cuvânt, dacă nu-l ştiă pe *păsare* sau pe *păsoniu*, evident din aceeaşi familie şi de aceeaşi origine, fiindcă redă acelaşi sens ciar, precis, pe care îl au terminii corespunzători slavo-greceşti.

Faptul că Dosofteiu întrebuinţează cuvântul »casă« pentru aceeaşi noţiune înseamnă că probabil *păsare-păsoniu* nu mai erau cunoscuţi în sec. XVII, sau nu-i ştiă el.

Pornind deci de la faptul că au existat aceste cuvinte în rom. — şi nu vedem nici un motiv contrar — să trecem la lămurirea originii lor.

In chip firesc trebuesc puse în sfera terminilor romanici, privitori la aşezări şi locuinţe omeneşti, întrucât în limbile vecine nici dl Candrea n'a găsit nimic corespunzător cuvântului românesc.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

În afară de terminii păstraţi direct din latină, sânt în romanică inovaţiuni cu sensul de „casă", „locuinţă omenească", născute din verbe care cuprindeau ideea de „a rămâneà, a face o haltă, un popas" etc. Adăpostul, coliba, etc. construite pentru asemenea popasuri, mai ales de-alungul drumurilor, au ajuns să însemne cu timpul, „casă" („locuinţă" omenească mai mare ori mai mică, pompoasă ori mai sărăcăcioasă etc. după evoluţia firească, pe regiuni, a clădirilor). Astfel sânt derivatele romanice din lat. *manere:* 1. fr. *manoir*, prov. *maner* „Herrensitz", „Burg", care nu e altceva decât înfinitivul însuşi, fapt de reţinut pentru înţelegerea rom. *păsare.* Din aceeaşi bază sânt v.-fr. *maine* „Wohnung" morv. *mañ* „verfallenes Haus".

*Mansio,-onem* este derivatul din *mansus* (< *manere*) care are o extensiune foarte mare în apusul romanic: fr. *maison* „Haus", prov. *mazo* id., span. *meson* „Wirthaus" etc. In afară de sensul de „casă", în diverse dialecte serveşte şi ca termen pentru diverse construcţii de animale (v. *REW* 5296, 5311 şi comp. şi *mansum*, rom. *mas*, „Ruhestätte" 5322, *mansura* „Wohnstätte" 5323 ibid., ale căror corespondente romanice nu le mai citãm, cari au sensul general de „adăpost, locuinţă").

Acelaşi fel de inovaţiuni semantice din care, cum vom vedeà, face parte şi rom. *păsáre*, se văd la verbul lat. *pausare*, „ruhen": catal., span. *posada*, port. *pousada* «Wirtshaus», „Wohnung" etc. (*REW* 6308).

Inovaţiunea se întâlneşte şi mai aproape de noi — o dovadă că a fost întinsă odinioară peste tot domeniul romanic. In siciliană există verbul *pusari*, nel senso di alloggiare: „*pusari* alibrigari". Tot acolo s'a născut şi *pusata* (derivat) cu sensul de „fundacu, taberna meritoria, hospitium" (v. acestea în Giacomo de Gregorio, *Studi Glottologici Italiani*, vol. VII, Torino 1920, p. 271, unde se adauge că „il verbo è usato tuttoggi comunemente; il sostantivo, che ne è un deverbale, non si ode più" — ceea ce s'a întâmplat şi în dacorom.).

Babeş-Bolyai Central University Library Cluj

Mai încape acum îndoială că rom. *păsáre* este lat. *pausare* care a însemnat (ca şi *manere* > fr. *manoir*) „oprire, haltă", apoi „adăpost, casă de mas" şi în urmă a putut să ajungă şi la sensul de „casă mai mare" şi prin extensiune chiar „palat" (f. ca sens „reşedinţa regelui"), cum se vede în textele rom. din sec. XVI? Motivul pentru care la noi a dispărut cuvântul,

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

nu e greu de văzut în concurenţa ce i-a făcut-o omonimul *(a)păsà, -áre*, (lat. *pensare*). Intre cei doi termini cari se confundau din cauza fonetismului, a învins bine înţeles cel care aveà o întrebuinţare mai vie, de toate zilele chiar, a *(a)păsà -áre*, care trăeşte şi azi.

Derivatul rom. *păsonĭu*, cu acelaşi sens, arată nu numai că cuvântul a existat, dar că a avut şi oarecare vitalitate, fiindcă mai ales în acest caz se nasc derivatele [1].

In ce priveşte partea formală avem un exemplu mai mult de trecerea lui *-au-* aton la *a*, prin despariţia lui *u* aton. A fost deci desvoltarea: *pa(u)sare* > *păsare*; *pa(u)soniu* > *păsoniu* (v. şi **baugare* > *băgà* etc. în studiul mieu despre *Elem. v. germ. în orientul romanic*, din acest volum, p. 375). O urmă din *pausare* > *păsare* (< *pausa, pausum*) cu sensul de „haltă", „mansio (mansum)" cred că este în *popas*, care înseamnă acelaşi lucru. Tiktin, (*Dicţ*). dă: *popas,-uri* „Halt, Rast, Station", *a face popas* „rasten". etc., cu exemple şi din texte vechi. Foarte instructiv e sensul de „oprire" ce se face pe drumul până la mormânt: *la mormânt se fac şepte popasuri* (Frâncu-Candrea), pentru care să se compare sensul lat. *pausa*, privitor la staţiunile făcute în unele procesiuni religioase: *omnes pausas explere* «alle Stationen mitmachen" (Georges, ad. v., unde se înregistrează şi forma din inscripţii *pausum*). Verbul este a *popăsì* şi *poposì* (Tiktin, l. c.)

V.-slav *popasŭ*, de unde-l derivă Tiktin pe rom. *popas* înseamnă „păşune" (Miklosich. *Wb.*, *popasŭ* „pascuum", klruss. *popas* «pastus», verbul *popasti* „depascere"). De la „păşune", „mâncare" până la „haltă, staţiune" este o prea mare distanţă.

De aceea credem că şi *popas* cuprinde în partea a doua *-pas* pe *păsare* (deşi prefixul slav *po*, îl găsim în ex. ca *ponegrì* > *po* + *negrì* etc.). Cuvântul rom. n'are nicăieri la noi sensul de „păşune", „mâncare". Legătura s'a putut face însă prin faptul că la anumite „popasuri" „măsuri", „opriri" din zi se dă de mâncare vitelor, şi mănâncă şi oamenii ce se opresc acolo. Important este că în nici o limbă slavă modernă nu există v.-slav. popasŭ (cf. Miklosich *Etym.* Wb., la *pasti*, p. 232).

[1] *Păsoniu* presupune din cauza genului mai curând o bază *pausum* (atestat, cf. dicţ. lat.) decât fem. *păsare*. În limbile rom-n (REW, l. c) sânt şi masc. şi fem: it. *posa*, sp. *posa* şi *poso*, prov. *paus* iar în rom. *paos* în (Basarabia am întâlnit *apaos* „vinul ce se aruncă peste morţi, în groapă")

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

Dar chiar dacă n'am admite formal influenţa lui *păsare, popas*, („oprire, odihnă"), este totuşi o creaţie nouă din punct de vedere semantic. Procedând în felul de a cercetà asemenea cuvinte, după metoda cunoscută a dlui Gilliéron, trebue să vedem în rom. *popas, poposi* (= „a te oprì pentru odihnă", ca şi lat. *pausare*) amestecul formei slave cu rom. *păsare* şi prin urmare o etimologie nouă.

*

Tot de la ideea de „oprire, haltă" etc., care stă la baza inovaţiunilor romanice amintite aici, trebue pornit mai firesc şi pentru explicarea rom. **sat**. Intr'o conferenţă, în care vorbiam despre «*Sat şi aşezări omeneşti la popoarele romanice*», arătam că şi „sat" a trebuit să însemne la început „aşezare" (ca *mansio* etc.) ideie care duce la un **fixatu-**. Asupra acestei chestiuni, de o importanţă deosebită pentru noi, vom revenì cu altă ocazie.

## **Peste** în expresia *„mi-e peste cap"*.

In studierea materialului lingvistic latin conservat în limbile romanice nu s'a dat destulă atenţiune expresiilor cari cuprind sensuri speciale de cuvinte, sau funcţiunilor sintactice ale unor particule (adverbe, prepoziţii etc.).

O astfel de expresie este cea de care ne ocupăm aici şi este întrebuinţată în legătură cu ideea de „a aveà mult de lucru", (mi-e peste cap cât am de lucru pentru astăzi); „a aveà din destul" (cât mi-a dat, suptînţelegându-se „bani", „de lucru", „preţ pe un lucru") etc. Acestea sânt expresii curente cari vin în mintea oricărui Român[1] şi corespund fr. „j'en ai par-dessus la tête".

Expresia aceasta există şi în latină. In L. Aurelius Augustinus (cf. *Archiv. lat. Lex.*, IX, 157) se găseşte pasagiul: *dicimus super caput esse aliquid, cuius maximam curam gerimus*. Când zicem de ex. în româneşte „mi-e peste cap un copil" (ori altceva, un lucru chiar) înţelegem că „e prea destul un copil, e destul cutare lucru, muncă" etc., pentru câtă sforţare, grijă trebue să punem pentru acestea.

[1] Dl N. Drăganu mă asigură că şi în nordul Ardealului e curentă expresia „am peste cap". In arom. se zice „am di prima'n sus" (= prea mai însus), cum îmi spune dl Th. Capidan. — Aceiaşi ideie este în: „toate câte vă spun preste cap le-am petrecut" (Ţichindeal, 464).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

## rânză.

A fost considerat ca fiind. corespondentul alb. *rendɛs* „Lab“ (G. Meyer, *Alb. Wb.*, 365). Înţelesul este comun cu cel albanez, fiindcă înseamnă „stomac“ (de animale, pasări, om)[1] şi fiindcă stomacul mieilor şi viţeilor serveşte şi ca chiag, cuvântul a putut însemnă de la început, ca şi astăzi, şi stomac şi chiag. Din forma alb. însă nu se poate ajunge la *rânză*, ci cel mult la **rânsă*, dacă admitem forma intermediară **rândăsă* propusă de d-l Densusianu (H. d. l. r., p. 356).

Pentru a explică pe dacorom. *rânză* (dial. mold. *rândză*), trebue să admitem la forma de bază sufixul alb. *-zɛ*, care adaos la baza *rrâ-ni*, „Labmagen“, „Lab“ (G. Weigand, Alb. Deutsch. Wb., Leipzig, 1914, p. 74), explică fără dificultate pe dacorom. *rânză*[2].

## a (se) răzimà.

E general românesc şi înseamnă astăzi „a (se) sprijini“, „*(s')appuyer*“[3].

Pentru pătrunderea istoriei acestui cuvânt e necesar să vedem că actul „răzimării“ nu este altceva decât plecarea corpului omenesc, sau a părţilor lui pe un suport (masă, baston, scaun etc.). Când zicem „stau, mă rázim în băţ“, „păstorul se rázimă în măciucă“ (= stă cu corpul plecat şi ţinând măciuca în mâni, sprijineşte pieptul pe ea), „rázim capul (coatele) pe masă, pe-o carte“ etc., toate acestea indică îndoirea, plecarea corpului sau a unei părţi a corpului. Şi tot aşa, când răzimăm un obiect (o scară, un lemn de părete etc.) de altul, nu-l lăsăm drept, ci îl aplecăm să se sprijinească de celalalt şi să nu cază.

De aceea apoi derivatele *rázim* (postverbal) „răzimătoare“ înseamnă „suport“, fiindcă pe acesta se pleacă corpul, ori un obiect, pentru ca să nu cadă, iar verbul rom. are sensul franc. „(s')appuyer“.

Urmărind întrebuinţările formei noastre în trecut, ne apropiem de sensul lui primitiv. Astfel în versurile:

[1] Cf. Tiktin, *Dicţ.* ad. v., la care trebue adăugat şi sensul de „chiag“, existent şi el în rom.

[2] Despre forma arom. *arândză*, v. studiul d-lui Th. Capidan, *Raporturi Albano-rom*, din această revistă, p. 444.

[3] V. Tiktin, *Dicţ*: „auf etwas stützen“, „an etw. lehnen“, cu variantele: *rezămà*, *rezemà*, prez. *reázem*, *-ăm* (Muntenia); *răzà-* (*rădzà-*) *răzmà*, prez. *rázăm*, *rázm*. Derivate: *rázem*, *rázim*, *răzimătoare*, „Lehne“, *răzimătură* „Stütze“.

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

Băduleasa ce-mi făceà?..
In pivniţă că intrà,
Iar acolo ce vedeà?
Pe Neculcea mi-l găseà
In pivniţa mititică,
Ţiind cada la o bute....
*Şi de dânsa răzimat,*
*Răzimat cam aplecat..* (G. D. Teodorescu, P. P., p. 543).

Ex. din Dosofteiu (Vieţile Sfinţilor, p. 3/2): ... *iară dormirea ìi erà şedzând răzdâmat, cu pieptul pre genunchi* arată clar ideea de „plecat". In psaltirile din s. XVI *ràdzimà* traduce verbe slave ca „оуклонитн" (= „a se duplecà, a se plecà"), iar *răzdzimare* „aplecare" „вьсклони-нии-е". In special fraza „ochii săi puseră plecaţi îm pământ" (Ps. Sch.), are corespondent pentru ideea „plecaţi", pe *a-i răzdzimà* (din Hurmuzaki)[1], care aduce aminte de lat. **cliniare* (< clino) „die Augen senken", de unde fr. *cligner* etc. (*REW*, ad. v.). Observând sensurile lui *plecà*, *aplecà*, *duplecà*, în rom. ca şi în romanică, dăm de întrebuinţări ale acestora, identice cu cele ce le-a avut *răzimà*[2]. Acelaşi fenomen se vede la gr. κλίνω (lat. *clino*) „neige, lehne an" (Walde, s. *clino*), „faire pencher, s'appuyer" (comp. ἐν δορὶ κεκλιμένος „appuyé sur la lance" etc.)

Ajunşi aici uşor putem zări sensul primitiv de la care trebue să pornim pentru *răzimà*, adecă cel de „a se îndoi, plecà" şi fiindcă „plecarea" este şi „îndoirea de la mijloc" a corpului (ori a braţului, gâtului etc.) baza lat. *mĕdiu-* se impune de la sine.

Avem de a face deci cu un **remediare* (*re* + *medius*), născut după *dimĭdiare* (comp. *jumătate* < *dimidietas*, *-atem*), cu sensul de „a îndoi de mijloc, a plecà corpul" etc. (cf. *medio*, *-are*), sens care se vede de ex. în fraza, *in mensam dimidiati, dum appetunt* (Plaut.) „mit dem halben Leibe, mit dem Oberkörper, hingeneigt (zur Speise)"[3] şi care poate fi tradus cu rom. „plecaţi, răzimaţi".

**Remediare* (ori **remidiare*, refăcut după *dimidiare*) a devenit **remedzà* — în limba veche rom. are *dz* — şi prin metatezà

[1] V. I. A. Candrea, *Ps. Scheiană.*, cit. (glosar).
[2] Tikin *Dicţ*: *Fiul omului n'are unde să-şi plece capul.* Bibl. 1688. *Capul îi statea aplecat spre piept* etc. (cf. it. *piegare* < *plicare* şi *chinare* < *clinare* s. a.).

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

*redzemà*, iar la indic. *reádzim*, *rázim*, ca în *dármă* (*dărâmă* < *deramare*), *sfármă* (< (s)*fărâmare*) şi în istrorom. *rå maru* = (*å* accentuat) dacorom. *rămân*, (după comunicarea d-lui S. Puşcariu). Schimbarea de accent şi a lui *re-* > *rá-* s'a întâmplat deci la indicativ, prin influenţa verbelor în *re-*[1] (comp. şi *árşiţă* < **arsīcia*, *(a)cóper* < *(ac)-copério*).

Metateza (comp. *rugumare* < *rumegare*) a trebuit să se întâmple foarte de vreme, înainte de despărţirea limbii rom. în dialecte, fiindcă există şi în arom. *arâdzim*, *-uri* „poala unui deal, munte"[2]. Sensul formei arom. se explică uşor, dacă ne gândim la fr. *pente*, it. *pendita*, corsic. *penta* etc. „Abhang", toate din *pendere*. Arom. *arâdzim* nu este altceva, ca sens, decât „pantă", adecă partea plecată a dealului şi a muntelui.

Probabil că metateza, fiind aşa de veche, a fost înlesnită şi de *semis*, *semus* şi mai ales de *semi-* din numeroasele verbe compuse, cari cuprind aceeaşi ideie ca *dimidius* etc., mai ales că cele dintâiu au lăsat urme în celelalte limbi romanice[3] (cf. *REW* 7811, 7812).

P. S. Asupra acestui cuvânt am vorbit în şedinţa din 27 *Martie 1922* (v. lista comunicărilor la sfârşitul acestui Buletin). In *Archiva* din Iaşi, *Octombrie*, 1922, p. 532 se încearcă explicarea lui *răzimà* din **remediare* de la *medius* „mijlociu", dar explicarea semantică dată acolo arată că nu s'a înţeles deloc desvoltarea sensului acestui cuvânt (se porneşte de la „a pune alăturea, a alătura", comparându-se cu *megiaş* „vecin, alăturat", „rudă cu lat. *mĕdius*").

## tot (-pe...)

O expresie cunoscută este în rom. (a merge, a înainta etc.) *„tot pe vale*, pe drum", adecă (a merge) „mereu pe drum", cu nuanţa, uneori, de (a merge) „pe acelaşi drum". De ex. când îndrepţi sau arăţi cuiva calea îi zici: „s'o iai tot prin pădure", „s'apuci tot pe valea asta, până dai într'o pădure" etc., ceea ce înseamnă „să ţii continuu acelaşi drum, ca să ajungi la cutare loc" etc.

[1] Comp. şi *rabd-răbdare* < lat. *rigidare* (Dacoromania, I, p. 222 sqq).

[2] După comunicarea dlui Th. Capidan.

[3] In ce priveşte celelalte derivate rom. din *medius*, v. *CDDE* 1105 la *miez*, *primez* 1113 şi *împremiedzà* «diviser en deux» etc. (< *permedium*)

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59

Intr'un cântec popular, auzit de la un soldat din Rămnicul Sărat, *tot* e întrebuinţat, de mai multe ori, în chipul arătat mai sus:

Tot pe drum, pe drum, pe drum
Şi la puica nici de cum,
Tot pe drum, pe drum de piatră
Şi la puica nici odată etc.

Cu acest sens dicţionarele latine nu-l înregistrează pe lat. *totum* (adverb). Îl găsim însă în *Peregrinatio Silviae* XV, 2: *Statim ergo cepimus ire cum eo pedibus* **totum per vallem** *amenissimam, donec perveniremus usque ad hortum...*; iar în cap XXXI, 2: *Et statim levat se episcopus et omnis populus, porro inde de summo monte Oliveti* **totum pedibus** *itur* (cf. rom. „a merge tot pe jos, pe picioare"); XXXI, 3 ... *per totam civitatem totum pedibus omnes...* (e vorba iarăşi de „mers").

Pusă în cadrul celorlalte sensuri pe care îl are *totu* — în limbile romanice, accepţiunea pe care i-o semnalăm noi se apropie mai mult de ideia „mereu, iarăşi", „toujours etc., despre care însă nu e locul să ne ocupăm aici.

**G. Giuglea.**

## VI.

### ital. **medaglia.**

Că etimologia it. *medaglia*, it. nord. *medaglia* (> fr. *médaille*, sp. *medalla*, port. *medalha)* v. -fr. *meaille, maaille,* n.- fr. *maille*, prov. *mealha*, v. -sp. *meaja*, v.- port. *mealha* din **medalia*, nu este destul de convingătoare, cu toată ingenioasa disimilaţiune admisă de Meyer-Lübke, din **medalia (REW* 5451 **medialis)*, reiese din faptul că pluralul nu se potriveşte cu sensul, presupus originar, de „monetă mică de o jumătate de dinar". Zicem „presupusă" pentrucă nu se poate deduce, din izvoare, o accepţiune aşa de precisă şi generală[1].

Dar faptul morfologic, condiţiunile fonetice, istoria cuvântului se vor puteà explicà mai bine din etimologia ce încercăm aici:

Fr. şi it. nord. *metalia* (lat. curial)[2] (< *metale REW* 5549)[3] = *miiallia* »provizie de fân« din graiul din Ivrea (Torino)[4], v. -fr.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14651 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 13:11:59